

Knoz, Tomáš

Potrestání povstalců a počátek konfiskací (1620-1622)

In: Knoz, Tomáš. *Pobělohorské konfiskace : moravský průběh, střeoevropské souvislosti, obecné aspekty*. Vyd. 1. Brno: Matice moravská, 2006, pp. [92]-104

ISBN 8086488349 (Matice moravská)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/123612>

Access Date: 18. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Potrestání povstalců a počátek konfiskací (1620–1622)

Pobělohorské konfiskace na Moravě byly pouze jednou z forem potrestání aktivistů stavovského povstání z let 1618–1620. To v poslední době podrobně popsal především František Matějek v knize o osudech Moravy za třicetileté války.⁴³

Idea a praxe potrestání moravského povstání

Zásadní jednání o osudu a způsobu potrestání českých i moravských povstalců se konala ve Vídni již na přelomu roku 1620 a 1621. Podle Františka Matějky se porad zúčastnili všichni významní Ferdinandovi dvořané a radové. Schůzi předsedal kardinál František z Dietrichsteina, který byl v březnu roku 1621 císařem pověřen správou Moravy s titulem zemského gubernátora.⁴⁴ Nechyběli prezident tajné rady Jan Oldřich z Eggenberga, český dvorský kancléř Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic, prezident císařské dvorské rady kníže Jan Jiří z Hohenzollern-Hechtingen, její člen Jan Ruprecht Hegenmüller, říšský místokancléř Jan Ludvík z Ulmu, nejvyšší hofmistr hrabě Leonard Helfried z Meggau, hrabě Maxmilián z Trauttmansdorffu.⁴⁵ Mnozí z přítomných měli v nedaleké budoucnosti vystupovat nejen jako organizátoři konfiskačního procesu, ale také jako nabyvatelé konfiskátů. Většina účastníků jednání se v daném okamžiku ještě k potrestání povstalců vyjadřovala opatrně. Bělohorský vítěz, vévoda Maxmilián Bavorský, jenž těžil z porážky stavovského povstání nejen ziskem kurfiřt-

(43) MATĚJEK, F.: *Morava za třicetileté války*, kap. Potrestání povstání, s. 77–98. Matějka rozsáhlá syntetická práce představuje potrestání stavovského povstání v kontextu dění na Moravě v období třicetileté války. Je završením autorova celoživotního bádání o dějinách Moravy v epoše raného novověku, které se v posledních letech zaměřilo především na bělohorské období a dobu třicetileté války. Práce čerpá ze široké pramenné základny a opírá se především o materiály o správě Moravy z Rodinného archivu Dietrichsteinů a v tomto ohledu zpracovává jak známé prameny, tak i přináší mnoho nových informací. Metodologicky však více méně vychází z tradičního popisného přístupu.

(44) SÚA PRAHA, 17/2, Morava, inv. č. 6141. Ferdinand II. oznamuje Karlovi z Liechtensteina, že pověřil kardinála z Dietrichsteina správou Markrabství moravského. Jejich vzájemný styk se má uskutečňovat způsobem, že každý z nich uvědomí druhého o všech nařízeních, která vydá. Dále nechť pomocí patentů nařídí odvádění posudného. Dále KAMENÍČEK, F.: *Zemské sněmy a sjezdy moravské*. II. Brno 1905, s. 543–544.

(45) MATĚJEK, F.: *Morava za třicetileté války*, s. 31.

ského titulu, ale také správou Horních Rakous, a nelze ho proto ani v nejmenším považovat za příslušníka umírněného politického tábora či tolerantního konfesního křídla, dokonce odmítl schůzi předsedat.⁴⁶ Vedoucí představitelé povstání měli být na základě rozhodnutí uvedeného grémia postaveni před soud, jehož členy se měli stát nejvyšší zemští úředníci, v tomto konkrétním případě tedy Češi a Moravané. Účast cizích soudců byla dokonce vylučována jako nevhodná a politicky netaktická, protože mohla vyvolat nevoli i mezi panovníkovými souvěrci, kteří byli zastánci dosavadního stavovského systému, vyznačujícího se velkými pravomocemi zemských obcí a úřadů. Apriori nebylo požadováno obzvláště přísné potrestání rebelů. Čekali se na cestu císaře Ferdinanda II. do Čech a jeho přímé jednání s představiteli české a moravské šlechty, jež mohlo přinést jisté kompromisy. Tato cesta se nakonec neuskutečnila a císař Ferdinand II. navštívil Prahu poprvé až na počátku roku 1623 na cestě z řezenského sjezdu, tedy za zcela jiné politické i vojenské situace.⁴⁷ O konfiskacích se při vídeňském jednání uvažovalo jako o automatickém prostředku potrestání. Navíc byly považovány za odplatu za konfiskace ze strany povstalců. Proto byly okamžitě podniknuty kroky na jejich organizační a technické zajištění a zdaleka se nečekalo na výsledek procesu s poraženými povstanci. Výsledky výše uvedeného jednání ovšem nebyly respektovány. Aniž je dodnes zcela jasno, kdo byl autorem a největším přívržencem přísné varianty potrestání, bylo již 21. ledna 1621 pro Čechy a 11. února 1621 pro Moravu rozhodnuto o hrdelní povaze budoucího rozsudku.⁴⁸

V obecné rovině platí, že na Moravě byl zvolen podstatně mírnější stupeň potrestání povstalců, než tomu bylo v Čechách, ačkoliv konkrétní průběh jednání tomu vždy neodpovídal. Obvykle se soudilo, že Morava

(46) O osobnosti Maxmiliána Bavorského existuje bohatá literatura, např. PFISTER, K.: *Kurfürst Maximilian von Bayern und seine Jabrbundert*. München 1948.

(47) V době císařovy účasti na zemském sněmu v Praze na jaře roku 1623 se již nejednalo o zahájení konfiskačního procesu, ale naopak o jeho prvním vyvrcholení. Císař tehdy jednal s celou řadou českých šlechticů o předávání konfiskátů, vlastní konfiskace však již byla uskutečněna, a proto jednání o její výši nebyla aktuální, pouze se ještě mohlo jednat o některých individuálních milostech, které přesahovaly rozsah nedávno předtím vydaného generálního pardonu pro Čechy a Moravu. Z moravských záležitostí se během jeho pražského pobytu řešily konfiskace a předání statků Kunín, Křetín, Vohančice, Nové Syrovice. Bylo to nepoměrně méně, než jak se v té době věnovala bezprostředním českým konfiskacím. HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 333, 22. 3. – 30. 5. 1623, fol. 146–168v.

(48) MATĚJEK, F.: *Morava za třicetileté války*, s. 31–32. Podle některých autorů měl být jednou z osob, které podporovaly přísnější tresty, kardinál Dietrichstein. Podle jeho názoru měli být mírnějším trestem potrestáni pouze ti aktivisté povstání, kteří nesložili přísahu Fridrichovi Falckému. Kardinál Dietrichstein měl také prosazovat prohlášení duchovenstva za první stav na Moravě. DVORÁK, R.: *Dějiny Moravy*. Brno 1905, s. 564.

byla potrestána mírněji vzhledem k jejímu menšímu podílu na povstání i vzhledem k vyjednávaním Karla st. ze Žerotína.⁴⁹ František Matějek se domnívá, že k tomu císaře vedly opakované vpády nepřátel do země a z nich vyplývající potřeba co nejrychleji stabilizovat situaci v širším i vzdálenějším okolí císařského rezidenčního města.⁵⁰ Vedle toho ovšem také nepochybně šlo o Ferdinandův diferencovaný přístup k jednotlivým zemím a jejich stavovským obcím, který obzvláště vyniká při porovnání situace v Čechách, na Moravě, v Kladsku, ve Slezsku, v Horních a Dolních Rakousích a v Uhrách. Morava přímo sousedila s politicky nestabilními oblastmi Horních Uher, odkud se již od dob Bočkajova povstání horskými průsmyky do země dostávala nepřátelská vojska podporující místní vzpoury, prostupnost moravsko-uherské hranice navíc moravským rebelům umožňovala poměrně hladkou emigraci.⁵¹ Skutečné důvody císařova diferencovaného postupu přece jen prozatím zůstávají pro historiografii zabývající se tímto problémem z velké části skryty. Moravští odsouzenci a jejich rodiny i přesto považovali svou situaci za tragedii osobní i katastrofu pro celou zemi.⁵² V červnu roku 1921 byl vydán příkaz k zatčení předáků povstání. Jejich individuálně podávané žádosti o milost, které začaly prakticky zároveň přicházet do Vídně, přitom panovníka vedly ke zvažování různých taktických kompromisů, prezentovaných jako projev křesťanské milosti.⁵³ Smyslem takového jednání samozřejmě bylo uplatnit politickou taktiku, kterou Ferdinand II. ostatně mistrně ovládl již jako

(49) ODLOŽILÍK, O.: *Karel starší ze Žerotína*, s. 169–170. Vyjednávání Karla staršího ze Žerotína ve Vídni popisuje poměrně podrobně i František Kryštof Khevenhüller. KHEVENHÜLLER, F. CH.: *Annales Ferdinandeae*. Bd. 9. Leipzig 1724, sl. 1289–1291.

(50) MATĚJEK, F.: *Morava za třicetileté války*, s. 77.

(51) MACŮREK, J.: *České země a Slovensko (1620–1750)*. Brno 1969. Dále k situaci na východní hranici země v první čtvrtině 17. století srov. CHOCHOLÁČ, B. – KNOZ, T.: *Století válek*. In: Pajer J. (ed.): *Strážnice. Kapitoly z dějin města*. Strážnice 2002, s. 191–210, zde s. 198–203. HRUBEŠ, J. – POLIŠENSKÝ, J.: *Bockajovy vpády na Moravu r. 1605 a jejich oblas ve veřejném mínění*. Historické štúdie 7, 1961, s. 133–160. O úloze moravsko-uherské hranice v době stavovského povstání a tažení Gabriela Bethlena URBÁNKOVÁ-HRUBÁ, L. (ED.): *Povstání na Moravě v roce 1619*, s. 625; HOSÁK, L.: *Historický místopis země Moravsko-slezské*. Praha 1938, s. 418.

(52) Teorii o porážce stavovského povstání na Moravě jako o tragedii země přejal z dobové publicistiky i František Hrubý. HRUBÝ, F.: *Ladislav Velen ze Žerotína*, s. 101.

(53) O snahách moravských předáků vzdát se v kritickém okamžiku Fridricha Falckého a vyslovit loajalitu císaři se opět zmínil i František Kryštof Khevenhüller. Podle jeho sdělení dne 2. ledna 1621 dostal císař zprávu z Moravy od Buquoye, že značná část moravských šlechticů chce přijmout opět císaře a chce se odřít Fridricha Falckého, zrušit konfederaci a města, městečka i zámky dát k dispozici císařské armádě, znovu prý byli ochotni přijmout i jezuitu a „dobré preláty“. Dále oznamoval, že se Moravané rozhodli vyslat do Vídně vyslance, aby jednali s císařem o usmíření. KHEVENHÜLLER, F. CH.: *Annales Ferdinandeae*. Bd. 9, sl. 1284–1289.

vévoda štýrský, ale zároveň prezentovat vlastní mírnost a také kladné působení katolické konfese. Císařův osobní zповědník Vilém Lamormain o něco později ve spise „*Ferdinandi II. christliche, heroische Tugenden*“ tuto vlastnost označil jako křesťanskou lásku projevovanou i vůči nepříteli.⁵⁴

Během léta a prvních podzimních měsíců roku 1621 byla země postupně obsazována císařským vojskem, což samozřejmě poněkud měnilo i situaci někdejších rebelů. Ačkoliv i v této době ještě panovaly určité pochybnosti, mohl si již císař Ferdinand II. dovolit určité přitvrzení svého postupu. V říjnu roku 1621 byl vydán rozkaz k uvěznění největších provinilců z moravských královských měst. Přenesení exekučního a konfiskačního procesu také na města nebylo v daném okamžiku nikterak novým krokem a konfiskační orgány měly již dostatek zkušenosti z analogického procesu ve Štýrsku, kde se týkal Štýrského Hradce, a později v Dolních Rakousích či ve Vídni.⁵⁵ Ekonomický ani politický význam moravských královských měst se samozřejmě s Vídní nebo s Lincem nemohl ani zdaleka srovnávat, císař se přece jen rozhodl k potrestání měst jako jednoho ze zemských stavů, který se na povstání výrazně podílel a mohl i do budoucna způsobovat panovnické moci v zemi určité komplikace, už k luteránskému vyznání převážné většiny brněnských i olomouckých, jihlavských i hradištských měšťanů.⁵⁶

(54) „...Liebe gegen seine Nechsten, auch Feinden...“ (Lamormain, W.: *Ferdinandi II. christliche, heroische Tugenden*. Vydáno jako součást spisu KHEVENHÜLLER, F. CH.: *Annales Ferdinandi*. Leipzig 1721–1726. Srov. též FRANZL, J.: *Ferdinand II. Kaiser im Zwiespalt der Zeit*. Wien – Graz 1989, s. 187–188.

(55) O potrestání rebelů z řad vídeňských měšťanů a o konfiskování jejich majetku MATT, R.: *Die Wiener protestantischen Bürgertestamente von 1578–1627*. Mitteilungen des Vereines der Stadt Wien 17, 1938, s. 1–51; STÖGMANN, A.: *Staat, Kirche und Bürgerschaft: Die katholische Konfessionalisierung und die Wiener Protestanten zwischen Widerstand und Anpassung (1580–1660)*. In: Weigl, A. (ed.): *Wien im Dreißigjährigen Krieg*. Wien – Köln – Weimar 2001, s. 482–564, především s. 525–538. Archivní dokumenty k vídeňským konfiskacím se nacházejí v HKA WIEN, *Rebellenfaszikel*, R, 71/C. Srov. též StLA Wien, HARRER, P.: *Wien, seine Häuser, Menschen und Kultur*. Wien 1956. (Strojopis.) Vedle Vídně se ale pobělohorské konfiskace ve velkých rakouských městech týkaly například i Štýru.

(56) Z Brna byli nejvíce postiženi měšťané Eliáš Netolička (původně odsouzen k trestu smrti, ještě před potrestáním však umřel), Jan Dorn (useknutí pravé ruky, později změněno na trest žaláře). Poté se komise změnila na konfiskační. V Brně bylo konfiskováno 26 šlechtických a 2 měšťanské domy. Konfiskacemi byli kromě výše jmenovaných nejvíce postiženi měšťané Havel Roučka, Jan Bayer, Jan Haindl, Daniel Klering a Tomáš Jurej, kteří byli předními strůjci převratu z roku 1619 a kteří byli odsouzeni k trestům na svobodě v trvání 3 až 6 měsíců a ke ztrátě celého majetku nebo jeho podstatné části. Z ostatních potrestaných většina pozbyla polovici až dvě třetiny majetku, a proto podle konfiskační praxe byl jejich majetek prodán, z utřžené sumy byla stržena určená pokuta a zbytek měl být teoreticky dán zpět odsouzenému nebo jeho dědicům. Z řad brněnských měšťanů bylo odsouzeno více jak 34 osob. DRÍMAL, J. (ED.): *Dějiny města Brna*. I. Brno 1969, s. 151–157, zde především s. 153–154. Z řad

Dne 7. března 1622 byl vydán první rozsáhlý jmenný seznam obviněných osob. Z něho se později vycházelo i při sestavování konfiskačního a úpadkového protokolu. Obsahoval jména direktorů, přísedících zemského soudu, defenzorů, krajských hejtmanů, komisařů k pražskému generálnímu sněmu, správců duchovenských statků a dalších účastníků povstání.⁵⁷ Kardinál Dietrichstein ani jeho podřízení neměli s pořízením takového soupisu žádnou velkou práci. Tu za něj vlastně již v průběhu povstání provedli sami moravští direktori, kteří ve snaze o co největší legalitu svého počínání veškeré kroky důkladně zaznamenávali a vyhotovovali o nich přesné dokumenty, včetně podrobných seznamů direktorů a dalších orgánů z doby povstání. Jakmile se materiály z doby direktorské vlády dostaly do jejich rukou, bylo císařským komisařům jasné, kdo se jakým způsobem na postupu proti panovníkovi podílel. Soupisy direktorů a jejich nejbližších spolupracovníků tak bylo možno pouze přepsat, minimálně upravit a označit je za seznam osob, které se dopustily zločinu proti císaři. V seznamu, konstruovaném nikoliv například podle osobní faktické aktivity v době povstání, nýbrž podle oficiálních zemských stavů, úradů, funkcí a hodností, je uvedeno více jak tři sta jmen. Ve skutečnosti císařští úředníci však tímto způsobem pronásledovali podstatně menší počet osob, mnohé z nich se totiž ve zmiňovaném seznamu vyskytly hned několikrát, neboť byly stíhány za větší množství provinění.⁵⁸

Z analýzy citovaného dokumentu lze zjistit několik závažných skutečností, které vypovídají o povaze exekučního a konfiskačního procesu na Moravě v jeho počátečním období. Především z něj vyplývá, jaké konkrétní činnosti povstalců císař považoval za „*crimen laesae maiestatis*“.

měšťanů byli dále nejvíce potrestáni Václav Lužický z Olomouce, Fridrich Mainrat ze Znojma, Jan Hynkonius z Jihlavy, Fridrich Mužík z Uherského Hradiště. HRUBÝ, F. (ED.): *Moravské korespondence a akta z let 1620–1636*. I. Brno 1934, s. 184.

(57) MZA BRNO, G 13, Sběrka Německého historického spolku, inv. č. 347, opis z 2. pol. 17. století. Materiál publikoval nejdříve s chybami Christian d'Elvert, později podstatně lépe František Hrubý. D'ELVERT, CH. (ED.): *Beträge zur Geschichte der Rebellion*, s. 134–140; HRUBÝ, F. (ED.): *Moravské korespondence a akta*. I, s. 183–192.

(58) MZA BRNO, A 3, Památky sněmovní, sv. 7, především fol. 155–155v, 164v–166, 182–183. Zde jsou uvedeny seznamy a soupisy direktorů, úředníků a různých komisařů z doby stavovského povstání. Když se tyto materiály dostaly do rukou císařských, stačilo je pouze opsat a sestavit na jejich základě seznamy viníků povstání. Srov. též URBÁNKOVÁ-HRUBÁ, L. (ED.): *Povstání na Moravě v roce 1619*. V kopiích moravských direktorů, vydaném v uvedené edici Libuši Urbánkovou-Hrubou, se sice nenacházejí analogické soupisy, přesto je i zde uvedeno velké množství jmen osob, které se na povstání tak či onak podílely, a dokonce je zde uveden usvědčující materiál, vypovídající o intenzitě jejich zapojení do povstání i o jejich konkrétní činnosti. O tom, že císařští soudci s povstaleckými materiály skutečně pracovali dosvědčuje i poznámka v seznamu ze 7. března 1622, uvedená u jména Jindřicha Vodického z Jemníka: „...Ten nejvíce těch věcí řídil a spravoval, jakož se tomu z mnohých spisův rozumívá...“ HRUBÝ, F. (ED.): *Moravské korespondence a akta*. I, s. 184.

V první řadě to byla účast na chodu stavovského povstaleckého direktoria. Zapomenuto přitom nebylo ani na osoby typu Ladislava Veleny ze Žerotína, které oficiálně sice v direktoriu nezasedaly, ve skutečnosti jeho chod výrazně ovlivňovaly.⁵⁹ Dále byla za projev protivení se panovníkovi považována příslušnost ke všem stupňům zemského soudu v době povstání i přijetí veškerých stavovských hodností a úřadů, které by za jiných okolností byly považovány za legální.⁶⁰ Císař měl za to, že „věrní“ šlechtici měli veškeré tyto úřady v momentě, kdy se země většinou přihlásila k povstání, buď opustit, anebo odmítnout. Příslušná poznámka u jednotlivých jmen ovšem dokazuje, že císařské úřady braly jako polehčující okolnost v úvahu, byl-li konkrétní držitel úřadu ke své činnosti v době rebelie přinucen a mohl-li toto přinucení náležitě dokázat.⁶¹ Právě na základě takových případů Ferdinand II. v následujícím období přistupoval k udílení individuálních milostí či k omezení rozsahu konfiskace. Zcela samostatně místo mezi potrestanými měly funkce přímo související s průběhem povstání. Za vinné byly považovány všechny osoby z řad moravských stavů, které se jako komisaři zúčastnily nejrůznějších misí na podporu rebelie: jednání na generálním sněmu v Praze za účelem podepsání konfederace, jednání s uherskými, rakouskými či polskými stavy, jednání s rýnským falckrabětem, jednání s Turky. Stejnou vinu podle císařských úředníků nesli stavové, kteří se jakýmkoliv způsobem podíleli na stavovských konfiskacích. Ať již brali do sekvestru církevní nebo světské majetky, podíleli se na správě konfiskátů. Vinen byl i ten, kdo direktoriu najímal či půjčoval vojáky,razil „zlou“ minci nebo třeba jen ve službách direktoria vybíral berni a stavěl se k rukojemství. Samostatnou kategorií viny byl také jakýkoliv podíl na působení Fridricha Falckého v zemi, zvláště když se někteří Moravané nechali zapsat mezi komorníky zimního krále. Za podobně těžké provinění bylo považováno opuštění země bez císařova povolení a přidání se k vojskům nepřítele. Osoby, které se objevily na více seznamech a provinily se tedy obzvláště silně, nemohly počítat s žádnou milostí císaře. Byly prohlášeny za „*původce rebelie*“ nebo alespoň za ty, kteří „*jim napomáhali a z toho se těšili*“. Kdo se nějak postavil proti katolické církvi, byl prohlášen za „*zlovol-*

(59) HRUBÝ, F. (ED.): *Morauské korespondence a akta*. I, s. 183–193.

(60) Z držitelů nejdůležitějších povstaleckých úřadů to byli: direktoři, členové zemského soudu ze všech stavů, defenzoři, komorníci falckraběte, krajští hejtmani, komisaři k prvnímu a druhému pražskému generálnímu sněmu, komisaři posílání k falckraběti, komisaři do Uher, komisaři do Rakous, komisaři konfiskující duchovní statky, komisaři k šacování duchovních statků, komisaři k prodávání duchovních statků, správci zemských peněz. TAMÉŽ, s. 183–189.

(61) Nejtypičtější je nepochybně poznámka u jména Jiřího Pfeferkoma z Otopachu, podle níž byl „za písáře menšího přinucen s pohrůzkou, prosíce pro pána Boha, nemohl se vyprosit“. TAMÉŽ, s. 186.

nika a žvácé proti Jeho Svatosti papežské, Jeho Milosti císařské a víře katolické“.⁶² V době, kdy vznikl uvedený císařský seznam, již bylo také více než jasné, že základní složkou potrestání povstalců bude provedení konfiskací. Jinak by zřejmě nebyl důvod, aby v seznamu zaměřeném na držení úřadů a konkrétní působení jednotlivých povstalců byl u každého z nich s velkou důsledností uveden také pozemkový majetek. Seznamy tohoto typu se tedy mohly stát podkladem nejen pro hrdelní proces či potrestání povstalců v užším slova smyslu, ale také pro dlouhodobý proces konfiskací. A to přesto, že v analyzovaném soupisu je jmenován pouze omezený počet šestadvaceti lokalit jako „statkové k ruce Jeho Milosti císařské ujeti“.⁶³

Soud s moravskými povstanci

Uvedený seznam byl nejspíše jedním z podkladů nadcházejícího soudu s rebely. Zanedlouho, dne 25. června 1622, totiž vznikl dopis kardinála Dietrichsteina adresovaný Karlovi z Liechtensteina, v němž kardinál žádal o spolupráci při organizování soudního procesu na Moravě, jehož počátek byl ustanoven na 5. července roku 1622. Moravský gubernátor tak vyhověl předchozímu císařovu přání, aby se český a moravský místodržící o všech krocích spojených se správou obou hlavních zemí Svatováclavské koruny vzájemně informovali.⁶⁴ Kardinál Dietrichstein potřeboval, aby Liechtenstein zajistil odeslání písemných materiálů týkajících se českých rebelů na Moravu. Moravská soudní komise tak měla použít postup při potrestání povstání v Čechách jako precedens. Kromě toho bylo zapotřebí, aby se na Moravu neprodleně vydali ti členové komise, kteří pocházeli z Čech. Šlo o Kryštofa Vratislava z Mitrovic, Jana Daniela Kappera a Rafaela Menische.⁶⁵

(62) Kromě toho byly obviněny také osoby na základě své osobní aktivity v povstání nevyplyvající z úředního postavení: původcové rebelie a kteří pomáhali tomu, kdo napomáhal rebelii, kdo honil jezuity, kdo sloužil direktorům, kapitulní a klášterní úředníci ve službách direktoria, kdo odjel ze země a připojil se k nepříteli, zlomluvníci a žváci, kdo půjčoval peníze na stavovské vojsko, kdo byl ochoten sloužit jako rukojemce, původce zlé mince. TAMTÉŽ, s. 189–193.

(63) Byly to statky: Bystřice, Moravské Budějovice, Čejkovice, Dolní Kounice, Těšetice, Hrotovice, Újezdec, Nové Veselíčko, Vohančice, Velký Beranov, Brtnice, Břeclav, Jaroměřice, Moravský Krumlov, Lomnice, Mitrov, Písečné, Slavětín, Budeč (u Hrubého uvedeno chybně Buč), Slatina, Biskupice, Vlachovice, Ždánice. TAMTÉŽ, s. 192–194.

(64) Kardinál Dietrichstein podle některých názorů původně usiloval o to, aby byl místodržícím v Čechách. Přednost před ním však dostal právě zmíněný kníže Karel z Liechtensteina. V širších slouvislostech o situaci při převzetí úřadu moravského gubernátora Dietrichsteinem BALCÁREK, P.: *Kardinál František z Dietrichsteina*, s. 55–57.

(65) SÚA PRAHA, 17/2, Morava, inv. č. 6147, Kardinál Dietrichstein Karlovi z Liechtensteina ohledně rebelie.

Proces se posléze skutečně konal v červenci a v srpnu 1622 v Olomouci a později v Brně. Proti mnohým z obviněných byl veden v nepřítomnosti (emigranti se samozřejmě k soudu nedostavili ani na kardinálovu výzvu, a proto na ně bylo pohlíženo jako na nejtěžší zločince).⁶⁶ Na druhé straně zasedli soudci: Předseda a generální komisař pro Moravu František z Dietrichsteina, dále prezident dvorské válečné rady a císařský plukovník Seifried Kryštof Breuner ze Stubingu, jeden z někdejších císařských místodržících v Čechách Vilém Slavata z Chlumu, nejvyšší moravský zemský sudí Lev Burian Berka z Dubé, Kryštof Vratislav z Mitrovic, právníci Jan Wentzel, jenž byl zároveň členem císařské dvorské rady a s konfiskačním procesem měl velké zkušenosti, Jan Daniel Kapper, Rafael Menisch, Kašpar Schwab, Beranius Ello a Jakub Berchtel.⁶⁷ Soudci ovšem nerozhodovali zcela nezávisle, nýbrž byli na dálku instruováni přímo císařem. Nejprve byli souzeni zemřelí, posléze emigranti a dále přítomní. Konečný rozsudek byl obviněným sdělen 3. listopadu 1622 na brněnské radnici.⁶⁸

Výsledek byl pro moravské povstalce nepochybně zdrcující, nicméně později císařská strana přece jen směřovala k jistému kompromisu: Pertold Bohobud z Lipé byl odsouzen k smrti a utěti ruky, později byl tento trest zmírněn na doživotní vězení a nakonec byl dokonce propuštěn. Kryštof z Řičan byl odsouzen k smrti stětím, byl ale místo toho držen ve vězení na Špilberku, odkud byl propuštěn roku 1629. Rudolf ze Šlejnic a Jiří Zahraděcký ze Zahradek byli odsouzeni k trestu smrti, jenž jim byl posléze shodně změněn na tříleté vězení. Zdeněk Brtnický z Valdštejna byl odsouzen k smrti, jeho trest byl změněn na doživotní žalář, v němž roku 1624 zemřel. Fridrich a Karel z Kounic byli odsouzeni k smrti, jejich trest byl změněn na vězení, 1624 byli propuštěni a byl jim dokonce udělen důchod. Václav Mol z Modřelic byl odsouzen k smrti, trest mu byl ale změněn na doživotní vězení. Jan Čejka z Olbramovic byl odsouzen k smrti a měla mu být utata ruka, trest byl změněn na vězení. Bernard Prakšický ze Zástřizl

(66) Podle Khevenhüllera to byli Ladislav Velen ze Žerotína, Vilém z Roupova, (Jan) Kryštof Pergar z Pergu, Václav Bítovský z Bítova, Kryštof Karel Sedlnický z Choltic (ve skutečnosti Albrecht), Jan Bruntálský z Vrbna, Václav Pražma z Bílkova, Jan Adam z Víckova, Jan Bernard z Kunovic, Jan Odkolek z Újezdce, Hartman z Puchheimu, Ondřej ml. z Puchheimu, Jiří Ehrenreich z Roggendorfu, Jan ze Schellendorfu, Jiří Ehrenberger. KHEVENHÜLLER, F. CH.: *Annales Ferdinandi*. Bd. 9, pag. 1638. Ve srovnání se seznamem ze 7. března 1622 není zaznamenán „Čech“ Jindřich Matyáš Thurn a „Rakušané“ Jan z Schellendorfu a Jiří Ehrenberg. Chybějí naopak méně významní emigranti Bohuslav Matuška, Jindřich Mitrovský, Jan Sudlička, Baltazar Kaltenhof, Ctibor Žernovský. HRUBÝ, F. (ED.): *Moravské korespondence a akta*. I, s. 190.

(67) KHEVENHÜLLER, F. CH.: *Annales Ferdinandi*. Bd. 9, pag. 1636; MATĚJEK, F.: *Morava za třicetileté války*, s. 78.

(68) MATĚJEK, F.: *Morava za třicetileté války*, s. 78.

byl odsouzen do vězení, kde také zemřel. Jindřichu Praktickému ze Zástřizla a Ladislavu ze Šlejnic byla dána milost.⁶⁹

Podobné rozsudky byly vyneseny i pro příslušníky rytířského stavu: Jindřich Vodický z Jemník – stětí hlavy a utětí ruky (změněno na doživotní žalář, 1624 propuštěn). Václav Rechenberg ze Želetic – dvě léta vězení. Ondřej Seidl z Pramzova – utětí pravé ruky (změněno na roční sbírání almužny pro chudé u kostela sv. Jakuba v Brně). Kryštof Blekta z Útěchovic – dlouholeté vězení (propuštěn). Jan Ludvík Krokvicar – dlouholeté vězení (propuštěn 1624, poté emigrace).

Tresty, uložené povstalcům z městského stavu, byly na rozdíl od potrestání prvního stavovského odboje v Čechách z roku 1547 ve srovnání s potrestáním šlechticů poněkud mírnější, resp. omezovaly se na několik osob, zastoupených v povstaleckých úřadech a komisích: Václav Lužický z Olomouce a Vít Oestereicher z Olomouce, Hanuš Dorn a Eliáš Netolička z Brna, Jan Hynek z Velímova z Jihlavy a Martin Leopold z Löwenthalu z Jihlavy byli postiženi ztrátou majetku. Fridrich Meinrat ze Znojma byl odsouzen k trestu smrti (změněno na celoroční práci v okovech). Fridrichu Mužíkovi z Uherského Hradiště byl udělen trest dvouměsíční práce v okovech a Janu Landskronskému z téhož města vyhnanství a čtyřletá nucená práce.⁷⁰

Součástí všech uvedených rozsudků byla také ztráta majetku, buď celková, nebo alespoň částečná. V prvním případě lze hovořit o konfiskaci, ve druhém případě se trest svojí povahou někdy spíše blíží finanční pokutě. Tato součást potrestání povstalců byla zpravidla nazývána exekucním procesem. Také pro ni vydal kardinál Dietrichstein jménem císaře Ferdinanda II. zvláštní edikt, dnes známý především díky zprostředkování v díle Františka Kryštofa Khevenhüllera „*Annales Ferdinandeii*“.⁷¹ Byla sestavena

(69) KHEVENHÜLLER, F. CH.: *Annales Ferdinandeii*. Bd. 9, pag. 1639; MATĚJEK, F.: *Morava za třicetileté války*, s. 79–80.

(70) KHEVENHÜLLER, F. CH.: *Annales Ferdinandeii*. Bd. 9, pag. 1640. Tresty z roku 1547 se na rozdíl od roku 1622 ve vztahu k městům neomezovaly pouze na úzkou skupinku měšťanů zastupujících města na povstaleckých sněmech a sjezdech a činných v direktoriu, nýbrž byly uplatněny ve velkém rozsahu a vůči celým městským obcím. JANÁČEK, J. (ED.): *Šest z Ottersdorfu, O pokoření stavu městského*. Praha 1950; REZEK, A.: *Statky skonfiskované r. 1547 a jejich rozprodávání*. PA 10, 1874–1877, s. 451–482; PÁNEK, J.: *Stavovská opozice a její zápas s Habsburky 1547–1577. K politické krizi v předbělohorském českém státě*. Praha 1982; TÝŽ: *První krize habsburské monarchie*. In: Vorel, P. (ed.): *Stavovský odboj roku 1547. První krize habsburské monarchie*. Pardubice – Praha 1999, s. 9–40.

(71) „Wir Franz von Gottes Gnaden Cardinal von Dietrichstein, [...] der Zeit kaiserlicher Generall-Commissarius in Mähren etc. Theilen hiermit männiglich kundt, und zu wissen, dass nachdem von IKM, uns. königlichen Herrn Commissarien alles gnädigen Commissarios aufgetragen worden, wieder dero ungetreue Rebellen und Unterthanen, in ihr

komise, která měla provést pátrání o nevěrnosti, rebelii a spojení s nepřitelem ze strany moravských povstalců a jejich poddaných.⁷² V této fázi mělo jít o prozkoumání poměrů některých speciálně vyjmenovaných zemřelých povstalců a jimi zanechaných dědiců: Petra staršího Sedlnického z Choltic, Jiřího Bruntálského z Vrbna, Hanuše Petřvaldského z Petřvaldu, Viléma Muňky z Ivančic, Pavla Wolmbrämbse, Václava Butzeleye, Eliáše Netoličky, Viléma Leschnackerse, Tobiáše Reymundse. Exekuční komise měla přinést výsledky do tří týdnů od vydání ediktu a přednést je na zasedání v Brně.⁷³ Zemřelým měly být konfiskovány statky jakožto předmět právního nároku císaře.⁷⁴

Počátek konfiskačního procesu

Počátek pobělohorských konfiskací na Moravě bývá spojován s přípisem císaře Ferdinanda II., vydaným na výzvu kardinála Dietrichsteina. Základním podnětem ale byla vojenská porážka povstání, k níž na Moravě došlo v období bezprostředně navazujícím na bělohorskou bitvu. Moravští stavové propadli skepsi ihned poté, co se dozvěděli o výsledku bitvy na Bílé hoře. Ani nečekali, až Moravu začne obsazovat císařská armáda. Ta nejdříve vtrhla do Telče, zakrátko se Baltazaru Marradasovi a Rudolfovi z Tiefenbachu vzdala Jihlava. Další obsazování země potom řídil Karel Bonaventura Buquoy a neváhal při svých operacích využít všech svých vojenských i diplomatických zkušeností. František Matějek v této souvislosti hovoří o poráženecké náladě, která se ve značné části moravské šlechty rozhostila mimo jiné také díky politické agitaci Karla staršího ze Žerotína a Jiřího z Náchoda, jenž se mezitím vrátil z vídeňského exilu. Krachem skončila i snaha aktivovat odpůrce Ferdinanda II. na zemském sjezdu konaném na přelomu listopadu a prosince roku 1620. Poselství k císaři, jehož iniciátorem byl Žerotín, vedené prohabsburským luteránem Štěpánem Schmidtem z Freihofenu, mělo za úkol vyzkoumat, za jakých podmínek by byl panovník ochoten jednat se vzbouřenci. Moravská strana uvažovala o kapitulaci, žádala pouze císařovo potvrzení svých dosud platných privilegií.

Markgrafsthum Mähren einen Declaration- und Executions-Process anzustellen...“ KHEVENHÜLLER, F. CH.: *Annales Ferdinandei*. Bd. 9, pag. 1636–1638.

(72) „...so bey Ihrem Leben sich solcher Untreu, Rebellion, Perduellion und Verletzung...“ TAMTÉŽ, pag. 1637.

(73) „...ob derselbe kein Rechts-Tag sein wurde, den nächsten Gerichts-Tag hernach selbst persönlich allhier...“ TAMTÉŽ, pag. 1637.

(74) „...Kaysrerlichen und Königlichen Majestät gerechter Anspruch...“ TAMTÉŽ, pag. 1638.

Jakmile předáci povstání ztratili svou vojenskou moc v zemi, přihlásily se osoby postižené stavovskou konfiskací o restituci svého majetku. Teoreticky se totiž mohlo stát, že by tento majetek přešel císaři a ten by jej ponechal v komorní správě. Císař sice od počátku počítal s tím, že konfiskované moravské statky přidělí nebo odprodá zájemcům, některé si ale přece jen chtěl ponechat nebo mu to doporučovali jeho komorní úředníci. Na Moravě se to na počátku konfiskací týkalo například statku Hrušovany nad Jevišovkou (Dietrichstein ho od tohoto úmyslu vehementně odrazil), panství Břeclav, hradu ve Znojmě, Hradiště sv. Hippolyta i hradu Špilberku.⁷⁵ Restituenti ani pretendenti na zisk dominií si císařovým konečným rozhodnutím a jednáním nemohli být zcela jisti.⁷⁶ Vyžadovalo to tedy poměrně jemné diplomatické úsilí, na jehož zprostředkování posléze znovu vyrostla osobnost kardinála Dietrichsteina, který během povstání vzhledem ke svému chování v konfrontaci s povstalci značně ztratil na své státnické prestiži.⁷⁷

Představitelé radikálního křídla, především Ladislav Velen ze Žerotína a Jindřich Matyáš z Thurnu, začali ve chvatu opouštět zemi.⁷⁸ V císařových očích se tím dopouštěli dalšího závažného trestného činu, za který byl politický útěk ze země považován. Emigrace z hlediska císařské strany potvrzovala spáchání zločinu proti panovnickému majestátu. Proto začal být připravován výnos, podle něhož všichni emigranti, kteří v předchozím období politicky nebo vojensky vystoupili proti císaři, měli být automaticky odsuzováni k trestu smrti a jejich majetek měl být konfiskován. Týkalo se to celé řady osob: Ladislava Velena ze Žerotína, Viléma z Roupova, Jana Kryštofa Pergara z Pergu, Václava Bítovského, Karla Kryštofa Sedlnického z Choltic, Hanuše Bruntálského z Vrbna, Václava Pražmy z Bílkova, Jana Adama z Víckova, Jana Bernarda z Kunovic, Hartmana a Ondřeje z Puchheimu, Jiřího Ehrenreicha z Roggendorfu, Jana Schellendorfa a Jiřího Ehrenbergera. Jejich opuštěné moravské statky byly navíc považovány

(75) V Čechách postupoval Ferdinand II. analogicky např. v případě panství Třeboň, které ponechal v komorní správě a posléze jej dal do zástavy své dceři a manželce polského krále Cecilii Renátě Habsburské. Na tomto příkladě lze dobře studovat praxi tohoto typu držby. O tom KOCIÁNOVÁ, B.: *Panství Třeboň v době polské zástavy*. Brno – Třeboň 2003. (Diplomová práce uložená na Filozofické fakultě MU Brno.) Moravské panství Břeclav zůstalo po určité dobu ve správě komory, poměrně rychle se ale začalo uvažovat o jeho prodeji hraběnce Esteře z Meggau.

(76) MZA BRNO, G 140, Rodinný archiv Dietrichsteinů, inv. č. 411, kart. 138, červenec 1622. Kardinál Dietrichstein za této situace v létě roku 1622 podával císaři četná dobrozdání a rady, jak si počínat v konkrétních konfiskačních kauzách, popř. i připomínky obecnějšího rázu (fol. 29).

(77) BALCÁREK, P.: *Kardinál František z Ditrichštejna*, s. 56–57.

(78) MATĚJEK, F.: *Morava za třicetileté války*, s. 27–28.

za statky propadlé panovníkovi. Mimo jiné i proto, že i dosavadní právní pořádek jakýmkoliv způsobem uprázdněné šlechtické majetky panovníkovi přisuzoval, např. ve formě odúmrti.⁷⁹

Majetky Ladislava Veleny ze Žerotína, Jana st. Skrbenského z Hříště, Jindřicha Matyáše z Thurnu a dalších emigrantů museli moravští zemští úředníci zapsat do adekvátních seznamů a předložit panovníkovi. Konfiskovat se začalo velmi brzy a bez čekání na rozhodnutí tribunálu. Liechtenstein již 2. ledna 1621, tedy vzápětí po porážce nekatolických stavů, nařídil olomouckému kanovníkovi a čelnému představiteli procísařské strany na Moravě, olomouckému kanovníkovi Arnoštu Platejsovi, aby ve prospěch panovníka zajistil jmění emigrantů Jáchyma Ondřeje Šlika z Pasauu, Erfrieda, Jiřího a Rudolfa z Herbersdorfu a Theobalda Hocka.⁸⁰

Císařův příkaz k zajištění majetku Ladislava Veleny ze Žerotína je z května 1621, a tudíž také předcházel obecnému příkazu k potrestání vůdců povstání. Dobový zvyk sice počítal s tím, že statky mohou připadnout jejich blízkým příbuzným, kteří vůči císaři zachovávali loajalitu, nicméně Ferdinand si tuto možnost zatím ponechal v záloze, neboť chtěl situace politicky i finančně využít ve svůj prospěch. Prázdné statky bylo navíc potřeba zajistit a určitým způsobem spravovat, k čemuž habsburské úřady musely ustavit odpovídající struktury. Nad vším uvedeným počínáním vládla moravská generální konfiskační komise,⁸¹ o jejímž složení není zcela jasno. Má se za to, že v ní zasedali nejvýznamnější čeští a moravští prohabsburští politici: český místodržící kníže Karel z Liechtensteina, moravský gubernátor kardinál František z Dietrichsteina a český dvorský kancléř kníže Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic, kteří se ostatně účastnili většiny relevantních politických jednání. Dále že byla složena i z císařo-

(79) KHEVENHÜLLER, F. CH.: *Annales Ferdinandei*. Bd. 9, pag. 1638.

(80) SÚA PRAHA, 17/2, Morava, inv. č. 6137, Karel z Liechtensteina nařizuje Platejsovi, aby zabavil jmění uprchnuvších rebelů Jáchyma Ondřeje Šlika, Erfrieda Jiřího a Rudolfa z Berbisdorfu a Theobalda Hocka: „... Jeho milost osvícené kníže Karel vladař domu Lychtenštejnského kníže Opavské JM Římského Císaře, Uherského a Českého krále Tejná radda, jakožto od JMC plnomocenstvím nejvyšší komisař ráčí jménem JMC pána, pána nás všech nejmilostivějšího velebnému knězi Janovi Platejsovi, kanovníku města Holomouce, poroučeti, aby on vypytáje se kdekoliv věci Joachymu Ondřejovi hraběti Šlikovi, anebo Erffrydovi, Jiříkovi a Rudolfoví Berbištorfům, jako i Theobaldovi Hockovi náležitých, již mnie, JMC lidí poddaných spronevěřilých, a z tohoto království zběhlých, takové věci neprodleně vyzdvihl, a k dobrému JMC v místo náležité odvedl. Nařizující přítom, dostatečně, aby těmž knězi Janovi Platejsovi v tom od žádného člověka pod skutečným trestáním žádná překážka činěna nebyla, nýbrž jeden každý, kohožby v tom ku pomoci potřeboval, aby jemu v tom nápomocen byl. Věduouce, že v tom JMC milostivá vůle naplněna bude. Pragae 2. Januarii Anno 1621.“

(81) „...Mährische General Confiscations Commission...“ HKA WIEN, Gedenkbücher, Österreichische Reihe, kn. 168, 16. 12. 1624, fol. 54ov.

vých nejlivnějších poradců, mimo jiné i Ferdinandova zpovědníka Viléma Lamormaina. Své zastoupení nepochybně měla i císařská dvorská komora, která jakožto nejvyšší finanční orgán monarchie konfiskace prakticky řídila, a to například prostřednictvím svého dosavadního prezidenta Seifrieda Kryštofa Breunera, popř. některými úředníky a rady. Zvláštní zásluhy si svou prací v konfiskační komisi vysloužil člen císařské dvorské rady a císařské dvorské komory, svobodný pán Jan Křtitel Weber z Piesenbergu, na němž patrně ležela velká část úřední agendy, spojené s moravskými konfiskacemi.⁸² Podobného ocenění za svou práci nad agendou moravských konfiskací se dostalo Zikmundovi z Mühlheimu, jež mu císař udělil v prosinci roku 1630 jako náhradu „z milosti“ za jeho působení v různých komisích. Především šlo o komisi konfiskační, na jiném místě textu označené také jako „*Mährische Rebellen-Commission*“.⁸³ Zikmund z Mühlheimu podle údaje v císařské intimaci ze 4. prosince 1630 v této komisi působil celkem šest let. S největší pravděpodobností svou práci zahájil roku 1623 nebo 1624, což byl okamžik přípravy moravského konfiskačního a úpadkového protokolu. Spolu s Weberem a Mühlheimem v téže „moravské konfiskační komisi“ nejspíše pracoval také výše zmiňovaný komorní rada Jan Ruprecht Hegenmüller z Tübenweileru. Tomu měl Mühlheim předat jistou sumu z částky 7 000 zlatých rýnských, které mu císařská dvorská komora poskytla ve formě dvou nevelkých statků v ceně 12 000 zlatých rýnských.⁸⁴

(82) „Bescheid für Herrn Johann Baptista Weber Freyh., daß IKM Ihme wegen seiner treuen Dienst zur Gnad m/12 fl. nemblich 3 000 fl. für den erkaufften Mayerhof in Böheim, und dann die 9 000 fl. aus des Hanns Piffzars Straf in Mähren gnädigst verwilligt: [...] Und verbleiben Allerhöchstgedachte Ihre Kay. May. Ihme Herrn Weber Freyh. Benebens mit Kays. Gnaden gewogen. Wien den 17ten Decembris 624.“ HKA WIEN, Gedenkbücher, Österreichische Reihe, kn. 168, 17. 12. 1624, fol. 540.

(83) „...Confiscations- und anderen von ihme verrichtene Commissionen...“ HKA WIEN, Gedenkbücher, Österreichische Reihe, kn. 168, 4. 12. 1630, fol. 76–77.

(84) HKA WIEN, Gedenkbücher, Österreichische Reihe, kn. 168, 4. 12. 1630, fol. 76–77.